

११. स्वच्छतेचे प्रसारक संत गाडगेबाबा

गावागावांत संत गाडगेबाबा ग्रामस्वच्छता अभियान राबवले जाते. गाव स्वच्छ ठेवण्याच्या मोहिमेला संत गाडगेबाबांचे नाव का दिले असावे ? गाडगेबाबांची ही गोष्ट वाचली तर समजायला मदत होईल.

संत गाडगेमहाराजांचा जन्म वऱ्हाडात शेंडगाव येथे एका गरीब कुटुंबात झाला. आई-बापांनी त्यांचे नाव ठेवले डेबू.

डेबूच्या लहानपणी वडील वारले, त्यामुळे आई डेबूला घेऊन आपल्या भावाकडे येऊन राहिली. डेबू मामाच्या शेतावर कष्ट करू लागला. कोणतेही काम मनापासून करण्याची डेबूला हौस होती. काम करायचे ते अगदी नीटनेटके. आपला हात ज्याला लागेल ते सुंदर दिसले पाहिजे, अशी त्याची काम करण्याची पद्धत होती.

काबाडकष्ट करणारे असंख्य लोक असतात. त्यांचे दुःख, दारिद्र्य पाहून त्याचा जीव तुटत होता. तो ज्या समाजात वावरत होता, त्या समाजातील लोकांचे वागणे त्याला आवडत नव्हते. ते लोक व्यसनांमुळे कर्जबाजारी होत होते. ऋण काढून सण करत होते. रोगराई झाली, तर औषध न घेता देवाला नवस करत होते. कोंबडे-बकरे यांचे बळी देत होते. डेबूला हे आवडत नव्हते. लोकांनी चांगले वागावे म्हणून तो त्यांना जीव तोडून सांगत होता. लोकांच्या भल्यासाठी जीव तोडून राबणाऱ्या डेबूला एक वेगळाच अनुभव आला. चार चांगल्या गोष्टी सांगितल्या तरी आपले कुणी ऐकत नाही, आपल्या शब्दाला वजन नाही. आई आपल्यासाठी राबते, कष्टते म्हणून आपण तिचे ऐकतो. गाडगेमहाराजांनी मनाशी ठरवले, की 'मी इतके कष्ट करीन, की मी न बोलताही लोक माझे ऐकतील. त्यांच्यात सुधारणा होईल.'

वयाच्या एकोणतिसाव्या वर्षी गाडगेबाबांनी घरादाराचा, सग्यासोयऱ्यांचा त्याग केला. 'सगळी माणसे हे आपले सगेसोयरे, सगळे विश्व हेच आपले घर,' असे मानून ते वावरू लागले. गावोगाव भजन-कीर्तन करत ते फिरू लागले. समाजात, लोकांत जे दोष दिसत ते जणू आपलेच आहेत, त्याबद्दल आपण दंड भोगला पाहिजे, अशी त्यांची भावना होती.

बाबा कसे दिसत ? डोक्यावर शुभ्र चांदीच्या रंगाचे केस, पिंगट डोळे, गोरा रंग. अंगात फाटका पण स्वच्छ सदरा. जाडजूड, धिप्पाड देह. नेसायला एक लुंगी. एका पायात कापडाचा बूट, तर दुसरा पाय अनवाणी. हातात एक काठी अन् एक गाडगे. हात सदा नमस्कारासाठी जोडलेले; पण दुसरा

कोणी पाय धरू लागला, की ते पसार होत. त्यांच्याजवळ सतत गाडगे असायचे, म्हणून लोक त्यांना गाडगेमहाराज म्हणत.

घर सोडल्यानंतर कधी कुणाच्या घरी ते जेवले नाहीत. भिक्षा मागायची अन् गाडग्यात जे पडेल ते खायचे. त्यांनी कधी धड कपडे वापरले नाहीत. चिंध्या घातल्या, पांघरल्या ! झोपायला फक्त एक तरट किंवा घोंगडी, उश्याला हाताची घडी. कुणाकडे भीक मागायला जावे तर त्याने म्हणावे, 'तू तर चांगला धडधाकट आहेस. माझ्या घरची लाकडे फोडून दे, मग देतो तुला भाकर !' बाबांनी म्हणावे, 'दया कुन्हाड.' कुन्हाड हाती आली, की घणाघण ढलप्या पाडून घाम गाळावा. मालकाने भाकर आणायला घरात जावे, तोवर बाबांनी कुन्हाड ठेवून पसार व्हावे ! बाबांचा पत्ता लागायचा नाही. तहानभुकेची पर्वा कोण करतो ? भजन, कीर्तन, उपदेश हाच त्यांचा ध्यास.

गाडगेबाबांच्या कीर्तनाला दहा-दहा हजार लोक जमू लागले. त्यांच्या पायावर डोकी ठेवायला लोकांची झिम्मड उडू लागली. ते कुणाला पाया पडू देत नसत. कीर्तन संपले रे संपले, की आरतीच्या अगोदर गर्दीतून पळ काढून निघून जात. 'लोकांनी सद्गुण शिकावे, माझ्या पाया पडून उपयोग नाही,' असे त्यांचे म्हणणे असे. कीर्तनात ते सांगायचे काय ? कळवळून ते म्हणायचे, 'बाबांनो, आपणच आपले भले केले पाहिजे. माझ्या लेकरांनो, अरे देव आपल्यातच आहे. त्याला जागं करा.' हा उपदेश करत गावेच्या गावे, शहरेच्या शहरे गाडगेबाबांनी पायांखाली घातली. बाबांचा एक नियम होता. तो त्यांनी अखेरपर्यंत पाळला. ज्या गावी, ज्या वस्तीत ते जात तेथे खराटे, फावडी, घमेली मागवत. मग सर्व गाव झाडून स्वच्छ होई. या गर्दीत कुणी पाया पडायला आला, की एक तडाखा देऊन बाबा म्हणत, 'तुम्ही स्वतः तर काम करत नाही अन् दुसरा करतो तर असे आडवे येऊन पडता. व्हा बाजूला. बघा हे गाव कसं साजरंगोजरं दिसतं आता !'

तुम्ही पंढरपूर पाहिले आहे का ? नाशिक बघितले आहे ? अन् देहू ? आणि आळंदी ? महाराष्ट्रातल्या अशा कुठल्याही तीर्थक्षेत्री किंवा शहरी तुम्ही गेलात तर तुम्हांला दिसेल, की बाबांनी स्वतः राबून, कष्टून, मदत मागून धर्मशाळा बांधल्या. काही नद्यांवर घाट बांधले, पाणपोया उघडल्या. गरीब, अनाथ व अपंग लोकांसाठी सदावर्ते सुरू केली. मुलांसाठी शाळा, महाविद्यालये, वसतिगृहे उभी केली. दुःख दिसले की बाबा तिथे धावत. दुष्काळ पडला, लोक अन्नान्न झाले, की बाबा तिथे हजर ! स्वतः राबायचे, लोकांनाही सेवेची प्रेरणा द्यायचे. त्यांतून अन्न, वस्त्र आणि अशाच गरजेच्या वस्तू निर्माण व्हायच्या. उजाड गावे उभी व्हायची. त्यांनी जात मानली नाही. त्यांचा देव म्हणजे अनाथ, अपंग, दरिद्री व दुःखी लोक. रंजल्या-गांजलेल्यांची सेवा हीच बाबांची देवपूजा !

(संत गाडगेबाबांना गाडगेमहाराज असेही म्हणत.)

— वामन चोरघडे

शब्दार्थ : ऋण काढणे - कर्ज काढणे. पसार होणे - अचानक निघून जाणे. पर्वा - काळजी, फिकीर. झिम्मड - गर्दी. गावे पायांखाली घालणे - सर्वत्र फिरणे. घमेली - लोखंडी किंवा धातूची टोपली. गोजर - सुंदर. सदावर्त - अन्नछत्र. वसतिगृह - शिक्षणासाठी विद्यार्थ्यांना राहण्याचे ठिकाण.

प्र. १. एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- (अ) गाडगेमहाराजांचा जन्म कोठे झाला ?
- (आ) डेबूला कशाची हौस होती ?
- (इ) डेबूचा जीव का तुटत होता ?
- (ई) गाडगेबाबांची देवपूजा कोणती ?

प्र. २. दोन-तीन वाक्यांत उत्तरे लिहा.

- (अ) लोकांचे कोणते वागणे डेबूला आवडत नव्हते ?
- (आ) गाडगेबाबांनी मनाशी काय ठरवले ?
- (इ) गाडगेबाबा कीर्तनातून काय सांगायचे ?
- (ई) गावात-वस्तीत जाऊन गाडगेबाबा काय करायचे ?

प्र. ३. खालील वाक्यांत कंसातील योग्य वाक्प्रचार वापरा व वाक्ये पूर्ण करा.

- (पसार होणे, पायांखाली घालणे, जीव तुटणे, पळ काढणे, पर्वा न करणे)
- (अ) लोक पाया पडायला येताच गाडगेबाबा गर्दीतून
- (आ) सहलीच्या दिवशी आम्ही गावाशेजारचा डोंगर
- (इ) आम्ही जवळ जाताच खारीने
- (ई) माझा ताप लवकर कमी होत नसल्यामुळे आईचा
- (उ) खेळताना मार लागला, तरी मुले

प्र. ४. वेगवेगळे प्रश्न विचारून एकच उत्तर कसे मिळते ते समजावून घ्या.

उदा., 'गरीब, अनाथ व अपंग लोकांसाठी बाबांनी सदावर्ते सुरू केली.' हे उत्तर हवे आहे. मग प्रश्न कोणता विचारायचा ?

- (अ) गरीब, अनाथ, अपंग यांच्यासाठी बाबांनी काय सुरू केले ?
- (आ) बाबांनी कोणासाठी सदावर्ते सुरू केली ?

वरील दोन्ही प्रश्नांचे उत्तर तेच आहे, जे आपल्याला हवे होते. आता पुढील उत्तरे येण्यासाठी तुम्ही कोणते प्रश्न विचाराल ते सांगा.

- (अ) काबाडकष्ट करणाऱ्या लोकांचे दुःख, दारिद्र्य पाहून डेबूचा जीव तुटत होता.
- (आ) वयाच्या एकोणतिसाव्या वर्षी गाडगेबाबांनी घरादाराचा त्याग केला.
- (इ) बाबांनी स्वतः राबून, कष्टून, मदत मागून धर्मशाळा बांधल्या.
- (ई) गाडगेबाबांनी जात मानली नाही.

प्र. ५. विचार करा. सांगा. लिहा.

- (अ) तुम्ही मनापासून करता ती कामे.
(आ) कोणकोणती कामे तुम्हांला मनापासून करावीशी वाटत नाहीत ?
(इ) तुमचे आई-वडील, शिक्षक यांच्या मते तुमच्यात कोणते चांगले गुण आहेत ?

प्र. ६. या पाठात गाडगेबाबा कसे दिसतात याचे वर्णन आले आहे. ते वाचा. तुमची आई किंवा वडील कसे दिसतात याचे वर्णन करा.

- वाचा.

चौकटींत अक्षरे लिहून तो शब्द पूर्ण करून कोडे सोडवा.

[illegible]

१. मोठ्या भावाला म्हणतात.
२. ज्वारीची वाळलेली धाटं, वैरण.
३. झुळझुळ वाहणारा.
४. वाऱ्याची मंद मंद वाहणारी.
५. डोंगरात उगम पावणारी.
६. हे भरडण्यासाठी जाते वापरतात.
७. वेलीवर उमलणारे.
८. सुट्या पैशांना म्हणतात.
९. गाडगेबाबांचे लहानपणीचे नाव.
१०. पडघमवर वाजवतात ती.
११. थुईथुई नाचणारा.

वाचा.

एक प्रवासी : तुमच्या गावात कोणी मोठा माणूस जन्मला आहे का ?

मुलगा : नाही. आमच्या गावात फक्त लहान मुलं जन्मतात, मग ती हळूहळू मोठी होतात.